

Research Article

International Journal of Kurdish Studies

10 (1), pp. 225-248

<http://www.ijoks.com>

Vekolînek Li Ser Romana Kurdî Ya Sovyetê (Mînakên Hewarî, Gundê Mêrxasan û Hopo)

Hikmettin ATLI¹

Received: Feb 20, 2024

Reviewed: Mar 3, 2024

Accepted: Mar 10, 2024

Kurte

Wêje û ax digel ku wekî du têgehên ji hev dûr xuya dîkin jî her tim bandorê li hev kirine û vê bandorê jî aliyekî ve karaktera wêjeyê diyar kiriye û jî aliyê din ve watedayînên têgeha axê li gorî nêrînên xwe fireh an teng kiriye. Mebesta me jî têgeha axê ev e ku ew axa ku komeke civakê li serê dijî, bi têkiliya xwe ya bi wê re jiyanekê ava dike û jî encama vê têkiliya hevberî çand derdikeve meydana, ku ev çand li ser zemînê erdnîgariyê ava dibe. Herêma Kafkasyayê tevî paşxaneyê Serhedê, yek ji wan herêman e ku em dikarin wê wekî herêmeke xwerû îfade bikin lê digel vê xwerûtîyê ew di nava xwe de jî xwedî gelek taybetmendiyên ji hev dûr e. Folklor, êzdiyatî, sistema Sovyetê, serhildan hin têgeh in ku bêtirî di nava vê erdnîgariyê de û bi periyodeke dirêgî ve girêdayî watedar dibin. Wêjeya ku li vê herêmê der çûye û romanên ku hatine nivîsîn di nava vê realîteyê de bi van têgehên hatine nixumandin ku ev hemî me ber bi dem û devereke taybet ve dibin. Di vê gotarê de em ê hewil bidin li ser bingeha sê romanên giring yên kurdên Kafkasyayê ku di dema Sovyetê de derketine bisekinin. Ev her sê roman ev in: Erebe Şemo-Hopo (1969), Eliyê Evdîlrehman-Gundê Mêrxasan (1968), Heciyê Cindî-Hewarî (1967). Sedema ku me ev her sê roman hilbijart ev e ku ew her sê jî di demên gelekî nêzî hev de çap bûne û di serdema sistema Sovyetê de derketine. Em ê bi rêya analîz û berawirdkirina cihana romanê, karakter û bikaranîna ziman ya van her sê romanên hewil bidin di heqê romana kurdî ya Sovyetê de hin pêzanînên giştî bidin.

Peyvên Sereke: Wêje û ax, Roman, Heciyê Cindî, Erebe Şemo, Eliyê Evdîlrehman

Recommended citation:

Atlı, H. (2024). Vekolînek Li Ser Romana Kurdî Ya Sovyetê (Mînakên Hewarî, Gundê Mêrxasan û Hopo). *International Journal of Kurdish Studies* 10 (1), 225-248,

DOI: <https://doi.org/10.21600/ijoks.1440379>

¹ Corresponding Author, Ph.D., Lecturer, Mardin Artuklu University, Institute of Living Languages, Türkiye.
E-mail: bedranh@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0868-3294>

A Review on the Soviet Kurdish Novel (The Examples from Hewarî, Gundê Mêrxasan and Hopo)

Abstract

Though seemingly unconnected conceptually, concepts concerning the land and the literature impact each other. From one point of view, the land determines the character of the literature. From another point of view, understanding the why and wherefore of distinctiveness or extensions of land is determined by the literary concept. Viewing the concept of the land our aim is to show that the land with a distinctive social group living on it, establishes a way of life and then after interaction with the culture occurs, builds on a specific, designated territory. We can consider Caucasian Kurdish territory as one original territory with its background of Serhed. Despite this originality, it differs in many ways within itself. Folklore, Yezidism, the Soviet System, and the Revolution are some of the concepts that take their meanings depending on this territory and its historical period. The literature produced by Caucasian writers and in particular the novels that have appeared are meaningful only within this reality; in each case, this literature guides us to a specific time and place. In this article, we will try to focus on three important novels of Caucasian Kurds that were published during the Soviet era. These three novels are: Erebe Şemo-Hopo (1969), Eliyê Evdilrehman-Gundê Mêrxasan (1968), Heciyê Cindî-Hewarî (1967). The reason why we chose these three novels is that all three of them were published at very close times to each other and appeared during the Soviet system. By analyzing and comparing the world of the novel, the characters, and the use of language in these three novels, we will try to give some general knowledge about the Soviet Kurdish novel.

Keywords: Literature and te land, Novel, Heciyê Cindî, Erebe Şemo, Eliyê Evdilrehman

Sovyet Kürt Romanı Üzerine Bir İnceleme (Hewarî, Gundê Mêrxasan ve Hopo Örnekleri)

Öz

Edebiyat ve toprak birbirinden uzak iki kavram gibi görünse de her zaman birbirini etkilemiş ve bu etki bir yandan edebiyatın karakterini belirlemiş, diğer yandan da toprak kavramının anlamlarını genişletmiş ya da daraltmıştır. Toprak kavramından kastımız, bir grup insanın üzerinde yaşadığı yer ve bu gurubun o coğrafya ile kurdukları ilişki sonucunda bir yaşam kurması ve bunun sonucunda toprak temelinde bir kültürün ortaya çıkmasıdır. Kafkasya bölgesi, sınır bölgesi olmasının yarattığı tarihsel arkaplanın yanısıra kendine has bir bölge olarak ifade edebileceğimiz önemli coğrafik ve buna bağlı kültürel özelliklere sahip bir bölgedir. Folklor, Yezidilik, Sovyet sistemi, isyan, katliam bu coğrafyanın kültürünü oluşturan ve tarihsel öneme sahip kavramlardır. Kafkasyadaki Kürt toplumunun ortaya çıkardığı edebiyat ve bu gerçeklik içinde yazılan romanlar, bizi özel bir zamana ve mekana götüren bu kavramlarla kaplıdır. Bu yazımızda Kafkas Kürtlerinin Sovyet döneminde yayımlanmış üç önemli romanı üzerinde duracağız. Bu üç roman şunlardır: Erebe Şemo-Hopo (1969), Eliyê Evdilrehman-Gundê Mêrxasan (1968), Heciyê Cindî-Hewarî (1967). Bu üç romanı seçmemizin sebebi üçünün de

birbirine çok yakın tarihlerde basılmış olması ve Sovyet sistemi döneminde ortaya çıkmış olmasıdır. Bu üç romandaki roman dünyasını, karakterleri ve dil kullanımını inceleyip karşılaştırarak Sovyet Kürt romanı hakkında genel bilgiler vermeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat ve toprak, Roman, Hecîyê Cindî, Erebe Şemo, Elîyê Evdilrehman

Destpêk

Kafkasya di dîroka civaka kurd de xwedî cihekî taybet e ku ev taybetmendî digel kêmbûna rola xwe jî bi hin nîqaşên edebî û dîrokî ve girêdayî hîn jî didome. Ev herêm jî aliyekî ve erdnîgariyeke dîrokî ye ku civaka kurd her dem li wê derê jiyaye lê bi taybetî piştî keftûleştên sedsala XIX. û XXan, ji gelek deverên Kurdistanê û bi taybetî ji Serhed û ji Rojhilatê Kurdistanê kurdan xwe spartine Dewleta Rûs û kurdên êzîdî ku di hin demên dîrokê de ji aliyê Botan û herêmên di yên Kurdistanê ji ber dubendî û qetlîamên dînî reviyane, pêşî hatine Serhedê dûre li wir jî nikaribûne bimînîn û berê xwe dane Erîwan û derdorên Çiyayê Elegezê. Civaka kurdên êzîdî û beşekî biçûk jî kurdên misilman li vê herêmê ji xetereya man û nemanê dîr jiyaneke civakî-aborî û pê ve girêdayî çandî û edebî ava kirine. Ji nava vê civakê gelekî lêkolîner, wêjezan û zanyar derketine. Ew bi berhemên xwe di gelek waran de bûne destpêk û pêşeng ji bo çand û wêjeya kurdî. Di vê gotarê de em ê vekolîna xwe, li ser sê nivîskarên ku di serdema Sovyetê de jiyane û bi taybetî li ser sê berhemên wan bikin. Sebebê ku me berawirdê di navbera van her sê nivîskar û her sê romanên wan yê diyarkirî de bisînor kiriye ew e ku ev her sê nivîskar di demeke nêzîkî hev de jiyane. Erebe Şemo: 1897-1978, Hecîyê Cindî: 1908-1990, Elîyê Evdilrehman: 1920-1994. Herwiha ev her sê romanên ku me destnîşankirî jî di demên pir nêzî hev de hatine çapkirin: *Hewarî*: 1967, *Gundê Mêrxasan*:1968, *Hopo*:1969. Her wiha wekî ku em ê di dirêjahîya vê gotarê de jî nîşan bidin bi giştî edebiyata kurdên Sovyetê û bi taybetî ev her sê roman di çarçoveya ekola realîzma civakî de ne ku ev meyl meyleke îdeolojîk û fermî ya sîstema Sovyetê ye (Kan, 2019: 63-65). Lê divê em destnîşan bikin ku ev her sê roman ji aliyê kronolojiya bûyerên ku di romanên de derbas dibin, di hin periyodan de nêzî hev bin jî bi piranî behsa demên ji hev cuda dikin û dîsa di mekanên romanê de hin paralelî hebin jî bi piranî mekanên cuda derdikevin pêş me û ev taybetmendiyan bi vî rengî ji bo berawirdkirineke durist îmkanên baş berpêş dikin.

Koçerî digel ku li seranserê welêt, cureyek rêbaza jiyînê ye ku ew di heman demê de wekî veguhêzerên çandî û folklorîk jî derdikevin pêş me, koçberî koçkirina mecbûrî ye. Ev her du têgeh di heman demê de û bi hev re, atmosfera jiyana kurdên Serhedê îfade dikin ku sînore vê erdnîgariyê bi wateya kûr ya van têgehan hatiye nixumandin. Ev herêma ji Deşta Mûşê, heta bi Çiyayên Elegezê, heta bi Nexçivanê, heta bi Kurdistana Sor dirêj dibe. Di vê erdnîgariya dûr û dirêj de hin motîfên sereke hene ku ew wekî sembol, wekî hafizeya zindî ya civakê her dimînin. Çiyayê Sîpanê Xelatê, Çiyayê Agirî û Çiyayê Elegezê, sê çiyayên mîtkî in ji bo civaka kurd ku ew di şîn û şahiyên xwe de, di birêxistina jiyana xwe ya civakî de, di serhildanên xwe yên ku hîç naqedin, di evînên xwe de her tim berê xwe didine wan, ji wan tiştêkî hevî dikin, tiştêkî fêr dibin û ji xwe tiştêkî li wan bar dikin da ku bibe hîkayet ji dahtûyê re.

Digel ku giringiya erdnîgariya Kafkasyayê ji bo kurdan, li gorî hin îdfayan ji avabûna dewleta Şedadiyan vir ve heye jî ev dever bêtir bi tevlihevihiyên sedsala XIX. û XX. ve girêdayî di nava kurdan de tê nîqaşkirin (Ozoglu, 2011: 12). Ev dever, devereke wilo ye ku ji nîveka sedsala XIXan heya nîveka sedsala XXan her tim bûye meydana şer û nakokiyên navbera dewletên mezin wekî Osmanî, Rûs û Îranê. Di vê periyoda dîrokî de guvaşeke wilo derveyî û hundirîn li ser civaka kurd heye ku xaka wan meydana şer e û ew bi tu awayî nikarin li derveyî vê bîmîn. Di vê periyoda dîrokî de şerê mezin yê cîhanê rû daye, du împaratoriyan mezin; Osmanî û Rûsya hildiweşin, şerê navbera civaka kurd û ermenîyan gur dibe, komkujiya mezin ya ermenîyan pêk hatiye, di vê navberê de kurd û Dewleta Tirk di nava şer de ne û kurd wekî li Geliyê Zîlan, wekî li Çiyayê Agirî bi komkujiyên mezin re rû bi rû mane. Di binê vê guvaşa dîrokî de, êl û eşîrên kurdan her tim cih diguhêrin, geh ji jor de Rûs tên û hin kurd mihacir dibin ber bi jêr ve tên geh jî dewleta Romê tê û hin kurd jî ber bi Kafkasyayê ve mihacir dibin.

Ev hemî rûdan, atmosfera bingehîn ya pêşketina civakî û pêşketina wêjeya kurdên Sovyetê pêk tînin ku li vê derê bi piranî em bi kurdên êzîdî û misilman re rû bi rû ne ku ji ber zilma “Dewleta Romê” reviyane û wekî starek xwe spartine dewleta Rûs an jî Sovyetê. Her çendî kurdên niştecihê vê herêma hebin jî hatina kurdan bo Kafkasyayê ne bi tenê di dema avabûna dewleta Sovyetê de ye. Berî wê jî, yanê dema ku li Rûsyayê sîstema Çarîtiyê jî hebû kurdên misilman û êzîdî ku ji ber curbicur sedeman ji cihê xwe koçber dibûn dihatin û xwe dispartin dewleta Rûsyayê. Dîsa di gelek hîkaye û serpêhatîyan de em dizanin ku gelek kurdên ku tev li şerê Osmanî û Rûsan bûne piştî şer li wan deran cîwar bûne û hew vejeriyane û ew hema bêje ji her

devera Kurdistanê ne. Dîsa êla êzîdî ya bi navê Sîpkan ku mijara bingehîn ya romana *Hewarîyê* ye, beriya ku sîstema Sovyetê bê damezrandin diçin xwe dispêrin dewleta Rûsyayê. Bi kurtî çî Rûsya çî jî Sovyet demeke dirêj ji bo gelek kurdan bûye starek ku wan li wê derê jiyanek ji xetereya man û nemanê dûr ava kirine.

Balkêş e, digel ku ev her sê romanên ku mijara vê gotarê ne, di salên 1960î de hatine nivîsandin û beriya wan salan kurdên Ermenîstanê û herêma Kurdistanê Sor, tûşî surgûneke mecbûrî ji alîyê Stalîn bûne jî di van her sê romanên de em bi tu awayî rastî îmayekê an jî rexneyekê an jî wekî qeydek rastî tu agahiyeke derheqê vê sirgûnê de nayên. Dîsa digel ku hin nivîskarên van romanên rastî hin neheqîyan ji sîstema Sovyetê hatibin jî em di van her sê romanên de bi tu awayî rexneyek li sîstema Sovyetê nabînin ku ev rewş îro jî di nava civaka kurd de tê nîqaşkirin. Berevajî vê di her sê romanên de jî propagandayeke aşkera ya dewleta Rûs û sîstema Sovyetê heye. Ev minetdariya civaka kurdên êzîdî ne tenê taybet e bi sîstema Sovyetê. Herwiha ji bo Împaratoriya Rûsan jî heman hisîyat di dilê wan de heye (*bnr.* Boyik, 2019: 13-15). Lê dema ku em van her sê romanên ku honaka wan bi giranî xwe dispêre bûyerên rastîn dixwînin, em hinekî jî maf didine vê helwesta wan. Wekî ku di vê îfadeya Cindî de jî em dibînin civaka kurdan bi taybetî ji kurdên êzîdî her tim xwe deyndarî dewleta Rûs û sîstema Sovyetê dîtine: “Moskovo, gidiyo, miqatî van tîfalan be, wext wê bê ku ew ê rabin, ji xwe re bibin malavayî û wê eseh te bi bîr bînin.” (Cindî, 2008: 43).

Di vê bêjara jorîn de çîroka Heciyê Cindî bi xwe veşarî ye ku ew jî ji ber şertên wê demê êtîm maye lê dewleta Rûs lê xwedî derketiye û di êtîmxaneyan de îmkana daye zarokên wekî wî ku perwerde bibînin. Ev êtîmxane di heman demê de bûne kahniya qadroyên pêşîn yê edebiyata Sovyetê jî. Lewre şexsiyetên wekî Heciyê Cindî û Emînê Evdal û gelekên di li van deran bi îmkana dewleta Rûs mezin bûne û perwerde dîtine (Boyik, 2019: 13-15-Ulugana, 2015: 12).

Bi giştî di edebiyata Sovyetê de û bi taybetî di van her sê romanên mijara vê nivîsê de, tiştê herî balkêş ev e ku kurd bi çûyîna xwe ya Kafkasyayê re, pêre li şertên wê derê û nîzama nuh ya sîstema Sovyetê adapte dibin. Hakan Ozoglu jî vê realîteyê dupat dike. Li gorî ku ew ji Aveyanov neqil dike, kurdên Sovyetê li gorî kurdên herêmên di, zûtir dev ji sîstema eşîrî berdane. Lewre wan dizanîbû ku di nava sîstema Sovyetê de dijîn û ji koçberiyê derbasî jiyanekê niştecîh bûne (Ozoglu: 2011: 7). Lê wekî ku di van romanên de jî derdikeve pêş me, li cihê ku ew diçinê hem dewlet hem jî civakên ku li wê derê ne wan xweş pêşwazî dikin. Herçendî ku di hin metnên edebî

de em rastî mijara “Ermeniyên Taşnak” tên jî, ew di heman demê de nakokiyekî ye ku ji dem û erdnîgariya Osmaniyan veguheziye herêma Kafkasyayê lê ev bi piranî wekî detayek e (Ozoglu, 2011: 14). Dîsa wekî mînak, di romana *Hewarî* de dema ku êla Sîpkan û Hesenan ji ber dubendiyeke dikevin ber hev û herkes li bendê ye ku şerekî mezin biqewime û gelek kurd bêne kuştin, Dewleta Rûs li vê rewşê mudaxele dike û destûr nade ku kurd derkevin derveyî qanûnan. Heta serkêşên van her du eşîran diheyirin û li xwe mikûr tên ku ew di nava sînorên dewleta Romê de bûna dê dewletê mudaxele li dubendiya navbera wan nekira û bihiştta ku hev biqelînin da ku ew jî di dawiyê de bê û dest daye ser mal û milkê her du eşîran jî.

Tê dîtîn ku kurd berî hatina Kafkasyayê bi temamî di nava problema man û nemanê de û di nava perîşanî û di binê zordariya axa û began de dijîn. Piştî wê bi taybetî jî bi hatina sîstema Sovyetê rewş êdî bi temamî diguhere û kurd dest bi îşayeke nuh dikin ku em derçûnên vê di qada edebiyat û çandê de jî dibinin. Rojnameya *Riya Teze*, adaptasyona alfabeya latînî, nivîsandina romana pêşîn *Şivanê Kurmancan*, nivîsîna tekstên şanoyê, xebatên li ser folklora kurdî, yekem car gihîştina akademîsyenên kurd ku li înstîtuyên Erîvanê, Petersburgê di beşên kurdolojîyê de dixwînin, weşana Radyoya Êrîvanê û gelek xebatên di bi me jî watedar dike ku çima rewşên bîrên kurdên Sovyetê rexne li sîstema Sovyetê nagirin.

1. Cîhana Romanan

Wekî cureyekî edebî roman, ji hemî cureyên di zêdetir, li derdora xwe cîhaneke taybet çê dike, ku em dikarin vê wekî îdîaya nivîskar ya afirandina dinyayeke alternatîf jî bibînin. Ev taybetmendî di warê wêjeya gelêrî de di destanan de û di warê wêjeya klasîk de di mesnewîyan de jî derdikeve pêş me. Her wekî ku Stevick jî dibêje: A rast her romannûs, bi afirandina dinyayeke mezin an biçûk ku ew bi rastî jê bawer dike, dest bi karê xwe dike (Stevick, 2010: 33). Afirandina dinyayekê ji bo romanekê ew qasî giring e ku Altinkılıç dibêje “belkî ev yek ji bo romanê ji fiksiyonbûna wê jî giringtir be” (Altinkılıç, 2022: 160).

Afirandina dinyayekê an jî afirandina atmosferekê li derdora romanê, di heman demê de me dixê nava dinyayeke xeyalî ku li wê derê hin bûyer û karakterên xeyalî hene. Cîhana romanê, ew cîhana sazîrî ye ku tê de karakterên fiktîf dijîn û di nava aktîvîteyê de ne (Ahmedzade, 2004: 26). Di vê avahiya sazîrî de, herçendî ku dîwarên stûr hene û dinyaya romanê ji dinyaya rastîn vediqetînin jî gelek pencere hene ku me ber bi dinyaya fikrî û hişmendiya nivîskar ve dibin û herwiha di navbera dinyaya rastîn û ya fiktîf de pirekê çêdikin (Stevick, 2010: 59).

Bêguman têkiliya dinyaya rastîn û dinyaya xeyalî ya di zemînê romanê de, li gorî nêrîna estetîk ya nivîskar bi wechên curbicur derdikeve pêş me. Yanê fiktîfbûn an jî afirandina dinyayeke alternatîf, di ziman, vegotin û karakterîzasyona nivîskaran de bi awayên xwerû ava dibe. Ev di heman demê de sekna nivîskar ya edebî jî li pêş me radixe. Roman, digel ku di hewla afirandina dinyayeke alternatîf de ye, ev nayê wê wateyê ku bi jiyana rastîn re têkiliya wê nîne. Bereksê vê, hemî roman bi rengekî îfade an jî tezahura têkiliyên rastî û fiktîf in. Nivîskar, hîç guman nîne ku li hember yê heyî, yê li ber çavan heta yê ku tê de valahiyekê dibîne an jî kêmiyekê dibîne, helwestek datîne. Cîhana rastîn, (li gorî ya fiktîf) bi rengekî ecêb bi nediariyan tijî ye û wekî reşahiyek bi xetereyên mihtemel tijî li pêş me ye (Ahmedzade, 2004: 26-28).

Hingê, hewla nivîsîna romanekê di heman demê de, wekî ku di gelek helwestên însiyakî yên mirovan de derdiçe, hewla dîtina nuqteyê ewle ye ku dê me ji wê nediariyê xelas bike û hîsa ewlehiyê bide me. Yanê serencameke wisa ku em bi her kêliyên wê dizanin, em sebebên helwestan dizanin û dema ku em wê diqedînin, di hişê me de pirsek an jî valahiyek namîne. Bêguman ev ne dinyaya rastîn e; ev dinyaya romanê ye (Ahmedzade, 2004: 29).

Cîhana romanê eger bi temamî fiktîf be yan jî xwe bispêre bûyerên rastîn jî ji bo xwînerekî/ê ya giring ew e ku ew tiştekî nuh di wir de dibîne an jî keşf dike. Eger romanekê di heqê bûyerên ku behskirî de tu miraq an jî heyecanê neafirandibe hingê wateya xwendina wê romanê jî nîne. Kundera vê nêrînê bi rengekî radîkal wiha îfade dike: Tekane sedema hebûna romanekê ew e ku ew tiştekî keşf dike an jî yê ku wê dixwîne tê de tiştekî keşf dike. “Ew romana ku, çiqasa biçûk be jî, proseseke jiyanê ya ku heya wê demê nayê zanîn keşf nekiribe derveyî exlaq e. Zanîn tekane exlaqê romanê ye.” (Kundera, 2009: 18).

Herçendî ku têkiliyê rasterast nîn be jî dema ku li ser roman û romannûsiyê nivîsek were nivîsîn, ne mimkun e ku ev nivîs bêyî têgehên wekî, netewe, gel, civak bê însakirin. Lewre wekî cureyê edebî, herî zêde roman bi armanca însakirinê hatiye bikaranîn û pirî caran ev bûye helwesteke sêbjektîf ya nivîskaran. Her çendî ku gelek kes dikarin vê ji bo hemî cureyên edebî jî qebûl bikin jî divê em ferqekê bixin navbera epîka ku dengbêjek dibêje û romana ku diyardeyê ayardê dema nuh e. Her wekî ku Bradbury jî dibêje; roman digel ku li ser zemînê çandekê digere jî ew bixwe jî çandê diafirîne (Ahmedzade, 2004: 28).

Dema ku em ji vê nuqteî nezerê li van romanên mijara vê xebatê dinihêrin, tê dîtin ku ew di radeyên ji hev cuda de temsîla atmosfera giştî ya jiyana civaka kurdên Kafkasyayê dikin. Her sê roman ji aliyê atmosfera afirandî ve carina ew çend ji hev dûr in ku ne ji zimanê wan be ne mimkun e ku mirov bibêje ew behsa heman civakê dikin. Lewre parçeyîbûna ku realîteyeke polîtîk e, di heman demê de realîteyeke civakî ye jî. Bêguman ev perçebûn ne tenê di warê sînorên polîtîk de ye, herweha wechên wê yên çandî, erdnîgarî jî hene. Ji aliyê atmosfera romanên ve tişta ku her sêyan jî digihîjîne hev, tevlêbûna wan ya nava sîstema Sovyetê ye ku ev diyarde jî derveyî dinamîkên civaka kurd ya Kafkasyayê ye. Lê herêmîbûn an jî dahûrbûna li ser parçeyekî biçûk yê civakê tu car ji bo romanekê ne qelsiyek e. Lewre roman dikare parçeyê herî biçûk yê civakê jî ji xwe re bike navend û ji wê nuqteyê paceyekê ji dinyaya derveyîn re veke. Her wekî ku Forster jî qeyd dike: Herêmîbûna nivîskarê romanekê ne giring e heta ev ji bo romannûsek dikare bibe avantajek jî. Kes nikare Defoe rexne bike ku çima wî çîna jêrîn ya Londonê kiriye navenda romana xwe an jî çima Thomas Hardy bi tenê gundî kirine mijara romana xwe (Forster, 2014: 43).

Ji nava her sê romanên ya ku behsa bûyerên herî dûr dike, romana *Hewarî* ye. Di vê romanê de em dibînin ku nivîskar ji dawîya sedsala XIXan digire û heya dema ku ew tê de dijî tîne. Lewma çarçoveya bûyer û honaka romanê bêtir fireh e û mekanên fizîkî jî curbicur in. Di romanê de wekî sîstema civakî, sîstema eşîriyê di navendê de ye. Lê nivîskar di heman demê de jiyana berê ya bi zordariya axa û began tijî ye bi bîr tîne û minetdariya xwe ya hatina sîstema Sovyetê jî nîşan dide (Ergün, 2023: 43-44). Her çendî ku rexne li rêbaza jiyana eşîrî û feodal hebe jî mirov ji bêjara nivîskar cî bi cî hîs dike ku ew bi sêmpatî nêzî hin aliyên vê sîstemê dibe. Her wiha di vê romanê de em bêtir şahidî li jiyana rojane ya kurdên bakûr û bi taybetî kurdên êzîdî dikin û atmosfera romanê zêdetir nêzî rehên navendî yên jiyana kurdên bakûr e. Romana *Gundê Mêrxasan* bêtir behsa bûyerên piştî avabûna komara nuh ya Tirkîyê û sîstema Sovyetê dike. Di navenda romanê de dîsa diyardeya eşîriyê heye û heman bêjara romana *Hewarî* di vir de jî heye. Lê bûyer û honaka romanê bi rewşa kurdên rojilatê Kurdistanê û herêma Xoyê re dûre bi hatina wan ya Nexçîwanê re têkildar e û di navenda bûyeran de êla Çoloyan heye (Kan, 2019: 122). Lê romana *Hopo* bi temamî behsa periyodeke cuda ya dîrokî dike ku teqabûlê piştî şerê duyem yê cîhanê dike. Di vê romanê de di navenda bûyeran de ne êl heye ne jî çîroka êl û eşîrekî. Lewma koçerî an jî koçerbûna mecbûrî jî tune ye. Di vê romanê de li şûna êl û eşîran, kolxoz di navenda honakê de ye û kolxoz wekî, êl, eşîr an jî malbata nuh hatiye tesewirkirin. Herwiha ji ber ku koçerî û

koçberî jî nîne, aksiyona bûyeran bi piranî li ser teşegirtina problemên nuh yên niştəcihbûnê û adaptasyona sîstema kolxozê ava bûye (Boyik, 2019: 138). Yanê digel ku her sê roman di heman periyoda dîrokî de hatibin nivîsîn jî hem ji aliyê mekanên wan yên cografî hem jî ji aliyê dema wan ve hin cudahiyan berbiçav hene.

Ji her sê nivîskaran du jê kurdên êzîdî ne (Heciyê Cindî û Erebe Şemo) û yek jê kurdê misilman e (Eliyê Evdilrehman). Di romana *Hewarî* de bêjara êzîdiyatîyê gelekî hatiye bikaranîn û ev yek aşkera ye lê di romana *Hopo* de digel ku em ji hin îmayan têdighên ku civaka mijara romanê, kurdên êzîdî ne jî nivîskar bi taybet li ser vê neskiniye. Digel ku di her du romanên de jî em têdighên ku hin kurdên misilman di qetilkirina kurdên êzîdî de li kêleka dewletê cih girtine jî bi taybetî di romana *Hewarî* de ev yek tê dupatkirin û rola “Alayên Hemîdiyeyê” di van qetlîaman de tê vegotin jî her du nivîskaran wekî bêjar xwestine xwe ji bêjara teng ya êzîdiyatîyê xelas bikin û vê wekî dubendiyeke bingeîn di nava kurdên êzîdî û misilman de nedîtine. Ya rast ev jî bo wan nebûye hênceta xwedûrxistina ji nasnameya kurdîtiyê. Bêguman em nizanin ku bi rastî di asta civaka êzîdî ya hingê de ev helwest bi çi rengî ye lê mirov ji bêjara nivîskaran têdighê ku ew naxwazin meyleke wiha pêş bikeve. Wekî mînak di romana *Hewarî* de dema ku berpirsiyarê dewleta Rûs ji kurdên êzîdî sebebê hatina wan dipirse, hin êzîdî dixwazin dubendiya xwe ya li wê derê ku jiyane wekî dubendiyeke dînî nîşan bidin, yanê wekî ku kurdên misilman û dewleta turk bi hisiyateke dînî tevgeriyane û xwestine bi hev re êzîdiyan qetil bikin; hingê piraniya giregirên êla Sîpkan li pêş berpirsiyarê dewleta Rûs li hember vê dertên û dubendiya ku li wê derê jiyane wekî dubendiyeke neteweyî ya navbera kurd û tirkan îfade dikin ne ku dînî. Yanê digel ku ew dizanin ku di qetilkirina wan de rola hin axa û begên kurmanc heye jî vê weke hênceteke xwedûrxistina ji nasnameya kurdîtiyê nabînin û li cem xwe problemê, wekî problemeke neteweyî ya di navbera kurd û tirkan de kod dikin. Di romana *Gundê Mêrxasan* de, problemên êzîdiyatîyê hîç dernakevin pêş me lê li wê derê em dibînin ku nivîskar li ser têkiliyên kurd û azeriyan bi detay sekiniye û bêjara xwe li ser nasnameyeke neteweyî ya teng ava nekiriye. Di beşên romanê yên ku bûyer li Xoyê derbas dibin, em dibînin ku di şerê wan yê li hember dewleta Îranê de bêjareke neteweyî heye lê piştî ku ew koç Nexçivanê dikin û li wê derê ji aliyê civaka azerî ve jî bi xweşbînî tîrên pêşwazîkirin ev bêjara netewî diçe û li şûna wê bêjara propagandîst ya sîstema Sovyetê tê. Ev xal taybetmendiyeke giring ya romana Sovyetê ye.

Karaktera însayê ya di romana Sovyetê de, bi taybet di van her sê romanên de karaktereke berbiçav e. Lê em nikarin bibêjin ku her sê nivîskar ji heman nuqteî nezerê dinihêrin. Di romana *Hewarî* de, em dibînin ku lehengên romanê piştî ku ji wê xetereya man û nemanê filitîne û demekê di nava rihetiyê de dijîn, hê jî berê wan û bîra wan ber bi wê rabirdûya tarî ve ye. Lewma di vê romanê de ji bêjara însakirinê bêtir bêjara trawmayê ya ku ji qewimînên rabirdûyê tê serdest e. Digel ku hê jî birînên wan vekirî ne û hesreta axa bav û kalan tê dîtin jî dîsa em têdigihên ku wan ji xwe re stareke qehîm dîtiye û di nava aramîyê de dijîn. Di romana *Hopo* de bêjara trawmayê bi temamî li dû hatiye hiştin û civaka kurd ew çend mijûl e ku belkî wextê wan tune ye li ser wê rabirdûya tarî bifikirin û bisesirin. Herwekî ku di *Hopo* de wiha derbas dibe: “Li besta li pêş wî mêrg bûn, girmegirma maşînan bû, gîhayê kolxozê didirûtin.” (Şemo, 2007: 77).

Bi tenê em carina dibînin ku extiyarên wan ji “cahilan” aciz dibin û behsa wê rabirdûya xwe dikin ku bi zor û zehmetiyan tije bû:

“Hûn cahilên niha ji ku derê dizanin me çawa bi belengazî û çetînayî emrê xwe derbas kir. Heke berê mirovekî ahil diçû rehetî, rast e li ser wî digiriyan, şîn dikirin; lê dilê xwe de gelek digotin: “Bextê wî girt ji derd, kul û ezabên began xelas bû.” Lê zarêd wî ji derd û kulêd began xelas nedibûn. A me emrekî wiha derbas kir.” (Şemo, 2007: 56)

Lewma di romana *Hopo* de berê nivîskar ber bi dahatûyê ve ye û romana ku herî bêtir tê de bêjara însayê serdest e ev e. Di romana *Gundê Mêrxasan* de her dû bêjar bi hev re hene. Lê ev yek li beşên cuda yên romanê hatine belavkirin. Di para yekem û para duyem de ku çîroka koçberbûnê neqil dike ev bêjara trawmayê heye lê di para sisiyan de ew hemî êdî li dû mane û herkes bi kar û barê sistema nuh re mijûl e.

2. Vegotina Estetîk û Bikaranîna Ziman di Romanan de

Awayê vegotinê ji bo berhemên edebî xaleke sereke ye ku teoriyên edebî û rexneyê li ser însa dibin. Herçendî ku di tesbîtkirina cureyê de dirûv an jî forma metna edebî nîşaneyê aşkera be jî awayê vegotinê jî ji bo nêzîktêdayînê cureyê giring e. Wekî mînak digel ku di navbera mît û çîrokan de ji aliyê dirûvî ve hema bêje hîç cudahî nîn be jî em bi piranî ji vegotina wan cureyê wan tesbît dikin. Herwiha vegotin carina di tesbîtkirina dîroka mihtemel ya metnên edebî de jî tê bikaranîn. Lewre hin dewr an jî çerxên dîrokî, bi hin awayên vegotinan sembolize bûne. Leonard Lutwack, di romanê de balê dikêşe ser tevliheviya vegotinê û di sedsala XIX. de ji bo romanê

serkeftina herî mezin wekî yekkirina vegotinî dibîne. Li gorî wî; berî vê di romanên de ji aliyê awayê vegotinî ve keşmekeşiyê aşkera hebû û ji ber vê yekê siyek dikete ser hêza estetîk ya romanê. Lewre roman hêza xwe ya herî mezin, ji awayê dîtina xwerû û vegotina xwerû distîne (Stevick, 2010: 218). Perçebûna uslûbî di heman demê de problema herî mezin ya romana kurdî ye jî.

Vegotin ji du aliyên ve giring e. Yek jê ev e ku me ber bi tesbîtkirina cureyê ve dibe, ya dî jî ew e ku me ber bi dîtina xwerû an jî tesewîra xwerû ya nivîskar ve dibe. Yanê nivîskar dinyayê bi çî rengî dibîne û li pêş me çawa radixe. Bêguman ev her du alî ji bêjarê ne cuda ne. Di wateya fireh de bêjara edebî, van her du aliyên jî digire nava xwe. Di vê beşê de em ê bi çend mînakên nîşan bidin ku nivîskarên van her sê romanên dinyaya ku ew bi rengê xwerû tecrûbe dikin, bi çî awayî ji me re vedibêjin.

Di van her sê romanên de ji aliyê vegotina estetîk ve tiştê herî balkêş ku derdikeve pêş me, bikaranîna vegotina folklorîk e. Qalibên vegotina folklorîk bi berbelavî hatine bikaranîn. Bi taybetî romana *Hewarî* ji aliyê bikaranîna biwêj, gotinên pêşîyan qalib û uslûbê folklorîk ve gelekî dewlemend e (Kan-Önen, 2022: 110). Ev dewlemendî di radeyê wisa de ye ku zehmet e mirov bibêje nivîskar di romanê de uslûbeke taybet afirandîye. Ji ber vê yekê jî axaftinên karakteran hemûyan dişibin hevdu ku ev di çarçoveya pirdengiyê de wek lawaziyekê tê nirxandin (bnr. Aran, 2019). Di romana *Hewarî* de hin qalibên folklorî bi vî rengî derdikevin pêş me:

“Ez ê textê Reşîd Paşa bihejinim, dinya aleme bi xwe û wan bihesînim.” ... “Me li wir jî derd û kulên xwe û ên êlê ro kir, wekî Paşayê Romê me dizêrîne, axa me dizêrîne, malê me dizêrîne, gidi me xwe li padîşahê Êris girtiye, em ketine tora wî, berbextê wî, hesp û zîne wî, belkî gunehê xwe bi me bîne, starekî ji me re bibîne, me ji vî halê nemirnejînê derxe.” (Cindî, 2008:141-118)

Di romana *Hopo* de jî heman rewş heye. Wekî mînak:

“Bila Zîne bi vê rêyê de ber bi gund here, em destûrê bidin xwe, ji xwendevanên xwe yê ezîz re gilî bikin ka Zîne kî ye, keça kê ye, ev argonoma cahil bi çî terhî li van deran peyda bûye.” ... “Lawo ew şîrê ku min da te belkî li te heram be, belkî tu xêrê nebînî, belkî tu ayikê şevê bi dest nexî!” (Şemo, 2007:90-125)

Di romana *Gundê Mêrxasan* de ev bêjara folklorî bi vî rengî derdikeve pêş me: “Lêbelê eger ziman bikeve devê çeman, newalan û keviran, ewê mîna kalên zemanan rûnên, wê cimaetê topî

dora xwe bikin, bi rojan, mehan, salan derheqa wê zilma Romê de qise bikin.” (Evdilrehman, 2012: 16)

Wekî ku em di van jêgirtinên ji her sê romanên de jî dibînin bikaranîna mîna; **“text hejandin”**, **“em ketine tora wî, ber bextê wî, starek ji me re bibîne”**, **“Bila Zînê bi vê rêyê de ber bi gund de here”**, **“ayikê şevê bi dest nexî, xêrê nebînî”**, **“eger ziman bikeve devê çeman, newalan û kevîran”** bi temamî wergirtinên ji vegotina folklorîk in ku di çîrok, destan, nîfir, dua û hîkayeyên gelêrî de derdikevin pêş me. Bêguman bikaranîna zimanê folklorîk dibe ku tercîheke nivîskar be lê di van her sê romanên de tişta ku derdikeve pêş me ji tercîhekê bêtir neafirandina vegotîneke xwerû ya nivîskar e. Lewma dema ku ew tercîh be, bi piranî em hingê dibînin ku karakterên romanê vê vegotinê bi kar tînin lê nivîskar di teswîr û danasînên xwe de bêtir zimanek xwerû bi kar tîne. Lê di van mînakên jorîn û bi giştî di van her sê romanên de tişta ku li pêş me ye ev e ku nivîskar bi xwe jî vê uslûbê bi kar tînin.

Bikaranîna vegotina folklorîk bi taybetî di romana *Hewarî* de bi berbelavî derdikeve pêş me. Di vê mînaka jêrîn de, jêgirtin ne ji axaftina karakterekî hatiye girtin lê ji ya vegêr bi xwe hatiye girtin: **“Û rojekê, bêyî dîtina wan, got, weleh strajnikê Îdirê hatiye, qaxiz aniye, wekî Gulîzer here Qersê.”**(Cindî, 2008:281)

Li vê derê qaliba **“rojekê”** û **“got”** bi tevahî ji vegotina gelêrî hatiye girtin ku ew di çîrok û destanan de wekî formeke vegotinê derdikevin pêş me.

Li kêleka gelek meselok, stran, gotinên pêşîyan ku di vê romanê de derdikevin pêş me, wekî ku me li jorê jî got, nivîskar rêbaza honandina vegotinên gelêrî bi heman formê bi kar tîne: **“Bila ew wisa di wî halî de bimîne, em ji qewalan xeber bidin.”** (Cindî, 2008:342)

Ev jêgirtina jorîn bi temamî formeke folklorî ye. Di çîrok û destanan de dema ku vegotin ji yekê derbasî ser yekê dî dibe an jî vegotin dibe du ta û ji ser du tayên cuda hîkaye bi rengekî paralel tê neqilîkirin, ji bo derbasbûna di navbera çîrokên cuda de, ev wekî qalibekî derbasbûnê tê bikaranîn.

Bikaranîna uslûba folklorîk di hin radeyan de ji bo têkiliya nivîskar û xwîner dibe ku wekî avantajekê an jî serkeftinekê jî bê dîtin. Lewre civaka kurd ku mijara van her sê romanên e, bi piranî civakeke gundî ye û bikaranîna vê uslûbê wê di ragihandina mesaja nivîskar û vegotina derdê wî de navgîneke bêtir vekirî be. Lewre her berhema edebî di encamê de bi problema

têgehîştinê ve rû bi rû ye. Di problema têgehîştinê de rola herî sereke li ser awayê vegotinê û bikaranîna ziman e. Lê li kêleka vê realîteyê, em dibînin ku di her sê romanên de jî di awayê jiyana civaka kurd de, guherînek heye ku ev jî aliyê aborî, aliyê jiyana rojane û jî aliyê guherîna urf û edetan û guherînên çandî ve ye. Dema ku em vê realîteyê bidin pêş xwe bêguman divê em bibînin ku ev yek bikaranîna ziman û bêjareke nû jî ferz dike. Lê di vê merheleyê de digel ku em dibînin di romanên de hin hewldanên xwerûkirina ziman hene jî ev ne di radeya guherînê civakî de ye. Ji bo guherîna awayê jiyana civakî mînakên herî balkêş di romana *Hopo* de derdikevin pêş me û bi taybet li cem karakterên jin ev berbiçav e. Wekî mînak ev helwesta jinê jî bo nîşandana karakterê guherînê giring e: Dema ku profesor tê gund, jina bi navê Rihan bi silavdayina bi rêya destdanê pêşwaziya wî dike. Di jiyana kurdan ya berê de jin –eger hin mînakên berevajî vê hebin jî- bi piranî xêrhatinê li mirovekî xerîb nakin. Eger ku mirovek nas be bêguman xêrhatin lê tê kirin. Lê li vê derê guherînek heye û êdî jina berê tune ye. Bêguman li ciyê ku di civakê de guherînê bi vî rengî radîkal hebin, hê jî di bikaranîna vegotina folklorîk de israrkirin jî bo nivîskar ne serkeftinek e belkî avanekirina vegotineke xwerû ye ku ev kêmahiyeye estetîk e. Dîsa li gorî ku cureya romanê bi xwe di komînikasyonê de rêyeke nû e di navbera nivîskar û civakê de, divê em destnîşan bikin ku her cureyê nû yê komînikasyonê divê vegotina xwe ya xwerû jî biafirîne.

Digel serdestiya bêjara folklorî jî di her sê romanên de hewldaneke nivîskaran heye ku teswîrên fîzîkî û derûnî li derveyê qalibên kevneşopî, bi vegotineke xwerû îfade bikin. Wekî mînak destpêka romana *Hewarî* balkêş e jî bo vê rewşê: “Zar û zimanê min nagere, bi cureyekî navê xwe heltînim û gava ku derî vedibe, xwe davêjime hundir disekinim, bêhna xwe distînim û paşê bi dengekî bilind dibêjim...” (Cindî, 2008: 26)

Ev cure vegotin, yanê tevlêbûna vebêjer ya wekî lehengek di nava romanê de, gelek balkêş e û hê di destpêkê de bala xwîner dikêşe. Lê balkêşiyek di ya vê uslûbê ew e ku vebêjer û kesê ku jê tê qalkirin yek e. Yanê nivîskar an jî vebêjer xwe bi xwe derdixe ser dike û wekî ku seheneyekê an jî xewnekê jî me re neqil bike, bûyeran datîne pêş me ku ev me derdixe derveyê bêjara folklorîk. Heman vegotin dîsa wiha derdikeve pêş me:

“De bibêje, zû bi zû bibêje, û deverû dikeve ser dîwana li rex dîwar, ji xwe ve diçe, reng lê spîçolkî dibe. Ez hêj bi ser hemdê xwe de tîm, li ber xwe dikevim. Ezî bêsebir bûm, tenê ji xwe re dibêjim: “Ne ew xwişk

e, axir min çi kir?" Nûrê neyse çavên xwe vedike. Dilê min baristan dibe. Li min dinihêre, dibêje." (Cindî, 2008: 27)

Di romana *Hopo* de hem di teswîran de hem jî di bêjarê de em dibînin ku hin bikaranînên xwerû derdikevin pêş me:

"Saet donzdeh bû gava ku otobêsa ku ji Êrêvanê hat, li ber derê pošta Elegezê sekinî. Gelek mirov ji otobêse derketin. Di pey gişan re ji wê otobêse xortekî nuhatî derket. Kincên wî kincên bajariyan bûn. Dêmekî bedewî lê, biriyên wî yên reş bûn, bijangên wî dirêj bûn û kawiyeke rind didane sûretê wî. Hê tavê li dêmên wî nexistibû, spî, çîl î qerqas bûn. Kifş bû ku ev zilam kêr ji malê derketibû ber tavê. Di destê rastê de, wî cemedan girtibû lê plaşê xwe avêtibû ser milê çepê. Kostûmekî paqij î ne ewqas buha li wî xortî bû. Dihate dîtin, dema ku wî kostûm kiribû, bi lez li xwe kiribû û qet artîkulên ku fabriqe li kinc dixê, neqandibû. Hema wisa pê ve daliqiyabû. Şilapkek li serî bû, rengê şilapê û rengê kostûmê wî hev digirt. Ew ku ji otoyê derket, li dora xwe nihêrî, paşê bi rê ket çû." (Şemo, 2007: 77)

Bi taybetî teswîrên fizîkî yên mekan û karakteran ku di romana *Hopo* de derdikevin pêş me ji bo romana kurdî û bêjara estetîk mînakên nuh in û hewldana nivîskar ya avakirina vegotineke xwerû nîşanî me dide:

"Ev klûb jî hema mîna klûbên Ermenîstanê ji kevirên tûfê hatibû çêkirin. Lê kevirên dîwarê klûbê wisa hatibû terişandin, mirov ku li dîwêr dinihêrî, digot qey ev klûb ji kevirê hatiye çêkirin. Lê her tiştek li ber çavên mirovan îşaret dikir; ev klûb mîna dêran hatibû çêkirin. Paşê eyan bû, wekî hosteyê vê klûbê kalekî heftê salî ye, ê ku hê di xortaniya xwe de li ber destê bavê xwe hîn vê hostetiyê bûye, lê bavê wî hosteyê dêran bû.... Klûbekî zehf rind bû, dîwarên hundirê klûbê teze siwax kiribûn, li dîwaran, sifetên Marks, Engels, Lênîn dardakiribûn. Zînê û Cemîle çûn ber rojnameya dîwêr û xwendin. Di temamiya rojnameyê de, der heqa çandina biharê nivîsibûn. Rojname bi pênûseke kaw î rind hatibû nivîsandin." (Şemo, 2007: 182-183)

Di romana *Gundê Mêrxasan* de ne bi qandî *Hopo* be jî heman hewldan heye. Wekî mînak: "Hevalê Çolo, welatê me welatê pale û gundiyan e. Ji min re nebêje efendî, qumandar; ji min re beje hevalê qumandar." (Evdilrehman, 2012: 84)

Li kêleka berbelaviya zimanê folklorîk, rêbazeke dî ya karakterîstîk ku di vegotina her sê romanên de derdikeve pêş me, bikaranîna zimanê axaftinê ji aliyê vegêr e. Di van her sê romanên de jî mirov carina dikeve wê hisiyatê ku vegêr di nava cimaetekê de rûniştiye û hîkayeyê ji wan

re neqil dike: “A seba vê yekê jî... De gund e, tê de her tişt diqewime... De dawetê kurdan bûn...” (Evdilrehman, 2012:16, 133, 199).

Ev her sê mînakên ku me ji romana *Gundê Mêrxasan* girtiye, bi tevahî vegotina jiyana rojane ya civat û cimaeta dîwanxane an jî gundan e. Di van her sê bajaran de jî nivîskar xwînerê xwe wekî cimaetek li pêş xwe tesewir dike û çîrokê ji wan re neqil dike.

Di romana *Hewarî* de, di para ewilîn de em dibînin ku vegêr li dîwanxaneyê di nava cimaetekê de ye û Kalê Şewêş jî jê re bûyeran neqil dike. Di derekê de diyalogek wiha di navbera wan de derbas dibe: “(Kalê Şewêş): Belê –wî mîna hîkayebêjan ez ceribandim- em gihîştin ku derê? (Vebêjer/Nivîskar): Diya te ya rehmetî ji malê derket- min caba wî dayê.” (Cindî, 2008:127)

Di romana *Hopo* de em pir kêr rastî vê rewşê tên. Di nava axaftin û xweîfadekirinên karakteran de ev cure bajaran hebe jî di teswîr û vegotinên nivîskar de şopên ji axaftina rojane kêmtir in. Nivîskar, wekî ku me li jorê jî di mînakên de nîşan da, xwestiye ku vegotineke xwerû biafirîne.

Ji aliyê bikaranîna ziman ve di van her sê romanên de, bikaranîna xwerû hene ku em wan ji nivîskar bêtir dikarin bi bikaranîna ziman ya taybet ya herêma Serhed û Kafkasyayê ve girê bidin.

Di vê nuqteyê de tiştên ku pêşî balê dikêşe ev e ku di her sê romanên de li kêleka zimanê otantîk gelek peyvên Tirkî hatine bikaranîn. Di vê nuqteyê de jî ev peyvên ji zimanên Tirkî ne bi tenê di axaftina karakteran de derdikeve pêş, her wiha di vegotina nivîskar de jî ev heye. Ev bikaranîn yê herî berbelav in: “**Wekî li îçeriyê ji bo wan xebereke xêrê bibêjin.**” (Cindî, 2008:196). “**ez ê li vê derê bîlmîş bibim**” (Cindî, 2008:224). “**ew kalemêr jî yazix in, çocûx mocûxê wan hene**” (Cindî, 2008:141). “**Encax teyamîş dibû.**” (Şemo, 2007: 17). “**Qeretûyek xuya bû.**” (Şemo, 2007: 32). “**Alçaxiyeke mezin.**” (Şemo, 2007: 248). “**alt kirin**” (Şemo, 2007:257). “**li soqaqan seyranmîş bû**” (Şemo, 2007: 223)

Di romana *Gundê Mêrxasan* de jî ev peyv pir bi berbelavî tên bikaranîn: “**borcdar**”, “**eglebûn**”, “**êpêce**”, “**başqe**”, “**teyax bidin**”, “**altkirin**”, “**altindarkirin**”, “**îzkirin**”, “**qorîkrin**”.

Bi van mînakên jî û ji yekûna her sê romanên jî em tê digihîjin ku nivîskar ji bo xwe ziman nake problemeke bingeîn ku ev siyeke negatîf dixê ser romana wan. Lê li kêleka van peyvên ji zimanê tirkî cî bi cî ziman û îfadeyên otantîk jî hatine bikaranîn: “**xebera xwe duta kir.**” (Cindî,

2008: 198). **“em cîhşihî bûn.”** (Cindî, 2008: 200). **“forma tehnê”** (Cindî, 2008: 201). **“Te derz kir?”** (Cindî, 2008: 255). **“Teyrê şînê li ser gundê biçûk per vedaye”** (Cindî, 2008: 297). **“em raçav kirin”** (Cindî, 2008: 141). **“De wekî Elî Axa got, ezê çûm”** (Cindî, 2008: 248) . **“tundrist bû”** (Şemo, 2007: 35). **“ayikê şevê nebînî.”** (Şemo, 2007: 35). **“ez rengê wê dihêwisînim”** (Şemo, 2007: 212)

Herwiha cî bi cî em dibînin ku ziman bi sentakseke “cuda” tê bikaranîn. Wekî mînak: **“famdarî ye?”** (Cindî, 2008: 196). **“şîv kir”** (Cindî, 2008: 282). **“Eger hûn nedin zelalkirin, wê li ser rûhê min giran rûnê û hukmê ser însafa min bike.”** (Evdilrehman, 2012: 83). **“Tirkan rûhê te jahrdayî kirine.”** (Evdilrehman, 2012: 26). **“Fişek ji bo rojên çetinayî xwedî dikirin...”** (Evdilrehman, 2012: 56). **“Qerar kir...”** (Evdilrehman, 2012: 110). **“Belê serhatiya gundê Sûsê bi min re famdarî ye.”** (Evdilrehman, 2012: 78). **“Keçikê ji pirsax dixor xwe wînda nekir, berê xwe neguherî”** (Evdilrehman, 2012: 104). **“kurdan gelî ji dijmin da temîzkirin...”** (Evdilrehman, 2012: 56). **“Kenê Çolo bi qumandar famdarî bû.”** (Evdilrehman, 2012: 84). **“Me li wir şîv kir.”** (Evdilrehman, 2012: 119). **“Xebat wisa dan teşkîlkirin...”** (Evdilrehman, 2012: 110)

Herwiha bikaranîna peyvên mîna, **“lap”, “walgerandin”, “hêşabûn”, “erhede”, “Verê kirin”, “hêsa be”, “pêşeskirin”, “posîde bûn”, “posîde rûniştin”, “ji te tirê”** û gelekî peyvên mîna van, vegotina her sê romanên jî dewlemendtir dîkin.

3. Karakterîzasyon di Romanan de

Li gorî lêkolîner Mehmet Tekin, xelet e ku em bibêjin nivîskar diafirîne; ya rast ew karakterîze dike (Tekin, 2008: 78). Nivîskar li gorî taybetmendiyên çîroka xwe, dirûv dide karakterekî an jî wî/wê beşerî dike da ku çîrok bi rihetî an jî bi mîraq bê xwendin. Li vê derê karakter, ji vegotinên gelêrî cudatir, di nava şertên ku ew tê de dijîn, mekanê ku ew lê dijîn, têkiliya wan û mekanên fîzîkî, rewşa derûniya wan, îzahkirina helwestên wan di nava sîlsîleyeke mantiqî û sedem-encamî de tînin pêşkêşkirin. Roman, di heman demê de guherîna rewşa ruhî û nêrîna li dinyayê ya karakterên xwe di nava prosesekê de ku em lê şahidî dikin nîşanê me dide. Di romanê de karakter carina di radeyeke wîlo de derdikeve pêş ku, hemî roman û nivîskar bi xwe jî di binê siya wî/wê de dimîne. Ev di heman demê de serkeftina nivîskar û trajediya nivîskar e.

Giringiyeke di ya karakter ew e ku, pêşketina serdema modernîteyê, bi taybetî pêşketinên di sehaya hilberîn, sanayî, kar û meslekên nuh de, bi xwe re hin problemên nuh yên takekesî û civakî anîn ku ev dûre ji bo hemî romanên mezin bû temaya sereke. Bêguman di vegotinên gelêrî de jî, bi taybetî di destanan de em karakterên mezin dibînin û ew jî bo destanê hêmana herî bingehîn in. Lê di destan û çîrokan de em rastî karakterên kompleks nayên ku pêdiviya wan bi tehlîlên kûr û dûr heye. Ew bi piranî bi tatybetmediyeke xwe wekî, evîndarî, lehengî, sêdaqet an jî xayintiyê derdikevin pêş me û heya dawiya romanê jî bêtî ku di vê pozîsyona wan de guherînek pêk were dijîn an jî dimirin. Lê karakter an jî lehengê vegotina nûjen, bi problemên xwe yên curbicur ku tenê bi halê evîn û lehengiyê nayê îzahkirin li pêş me ne. Wekî mînak ne pêkan bû ku karakterên Kafka bibin mijara destanekê an jî karakterên Joyce, karakterên Flaubert bibin lehengê sereke yên destanekê. Lê di wêjeya nûjen de ew belkî karakterên herî navdar in ku ji aliyê nivîskarek ve hatine afirandin.

Di van her sê romanên mijara vê gotarê de, çawa ku me dît di bêjar û honandinê de bandora vegotinên gelêrî hebû wilo jî di afirandina karakteran de tê dît ku hewldaneke taybet ya nivîskaran nîne. Heta ew wekî vegotinên gelêrî, romanê li dora karakterek serwer jî nahonin. Bi rastî li vê derê em ji bo vegotina nûjen ya kurdî rastî merheleyeke xerîb tên. Hem lehengê berê nîne û hem jî lehengek nuh nîne. Roman di nava vê rewşa kaotîk de, ji diyardeya xwe ya herî giring mehrûm dimîne. Bêguman hin kes dikarin vê yekê bi nêrîna îdeolojîk ya nivîskaran ve jî girê bidin ku hin ji van nivîskaran bi xwe jî vê yekê nîşan didin. Erebe Şemo di hevpeyvîna xwe ya ku di destpêka romana *Hopo* de hatiye bicihkirin dibêje: “Rêbazên min ên edebî Riyalîzma Sosyalîzmê ye. Lê çima? Ji ber ku ez bi xwe riyalîst û sosyalîst im. Û di nêrîna min de, ev rêbaz dikare hemû aliyên jiyanê ronî bike.” (Şemo, 2007: 12)

Yan jî wekî ku Elîyê Evdilrehman, di pêşgotina romana *Gundê Mêrxasan* de wiha dibêje: “Mêrxasê romanê cimaet e û çend lawên ji paşila wê derketî” (Evdilrehman, 2012: 8)

Bi rastî ev tesbîta Elîyê Evdilrehman ji bo van her sê romanên jî di cih de ye. Dema ku em bi awirekî giştî berê xwe didin van her sê romanên, tiştê ku herî pir li pêş çavan e, bilindkirina mefhûma civakê ye. Bêguman li pêş me hin karakter hene ku bûyer li dora wan têne honandin lê tu yek ji van karakteran jî heya dawiya romanê namîne û bi piranî tevna romanê ne girêdayî helwestên wan e. Wekî mînak Çoloyê *Gundê Mêrxasan*. Demekê bûyerên romanê li dora aktîvîteyên wî têne honandin lê piştî merheleya hatina wan ya gundê Sûsîzê êdî bûyer li dora hin

karakterên wekî Xezal, Hesen Beg têne honandin û nivîskar pir kêr behsa Çolo dike, digel ku ew li heyatê ye jî. Di romana *Hewarî* de jî ev rewş bi heman rengî ye. Di para ewilîn ya romanê de hin vebêjên wekî Kalê Şewêş, Apê Moskof hene û di wan bûyeran de ku ew neqil dikin, gelek nav û karakter derbas dibin ku mirov ji bo tu yekê nikare bibêje serleheng e. Di para duyemîn ya romanê de pêşî bûyer li dora jiyana Eliyê Emerîk tê honandin dûre digel ku Eliyê Emerîk hê sax e û di heman mekanî de dijî, bûyer vedigerin ser aktîvîteyên Egîdê Emerîk û di herî dawiyê de êdî Fêrik Polatbegov li ser sehneyê ye. Herwiha di romana *Hopo* de, sê-çar karakterên hevseng hene lê tu yek ji wan jî ne di navenda bûyeran de ye. Navenda honakê, aksiyonên jiyana rojane yên gund û kolxozê ne. Karakterên mîna Hopo, Sertîb, Zînê, Hesen bi heman giraniyê di romanê de ne lê yekîtiyeke sedem-encamî di nava hîkayeya wan de nîne belkî yekîtiyeke tematîk hebe. Heta ji nava van herçar karakteran, yê ku rola wî di nava honaka romanê de herî kêr e Hopo ye lê nivîskar romana xwe bi navê wî binav kiriye.

Bêguman di wêjeya cîhanê de jî hin roman hene ku di wan de gelek karakter derdikevin pêş me lê bi giranî di navbera çîroka van karakteran de têkiliyeke organîk heye û bi rengekî ev çîrok digihîjin hev û honaka romanê temam dikin. Yan jî carina eger ku karakterek bimire an jî bi rengekî ji sehneyê derkeve ew ji honaka romanê dertê û bûyer li ser lehengekê an jî lehenginê din dimeşin. Lê di van her sê romanên de tişta herî balkêş ev e ku nivîskar bêtî ku sedemek tîr û tije nîşan bide an jî pêşkêş bike, karakterekî/ê li derekê dihêle û derbasî ser yekî/a dî dibe. Ev rewş di honandina bûyeran de û di sîlsîleya mantiqî de zeafekê çê dike ji bo romanê.

Di van her sê romanên de jî tu karakterek ku mirov bibêje ev ji hêza afirîneriya estetîk ya nivîskar derketiye tune ye. Yanê tu yek ji karakteran jî ne karakterên nivîskar bixwe ne. Ew karakterên wilo ne ku di nava jiyana asayî ya civaka kurdan de em bi rihetî dikarin li wan rast bîn. Ev yek nîşanê me dide ku nivîskar ne xwedî şêwaz û afirîneriyeke xwerû ne. Ew ne li dû wê ne ku xeyalên xwe, fikrên xwe yên der heqê civakê de bi rêya afirandina hin karakteran bixin rojava cîhana edebî.

Di van her sê romanên de, karakterên heyî bi problemên xwe yên civakî dernakevin pêş me. Ew ne xwedî cîhaneke konflikt in û bi piranî derûniya wan, xeyalên wan sade û ji rêzê ne. Ji ber ku ew di nava romanê de, ne li ser bingeha nakokîyên di navbera ferd û civakê de hatine tesewirkirin, ew ji hîsên wekî îhtîras, nefret, hîsa tîkbirinê û daxwaza guhertinê jî dûr in. Lewma şerên ku li dû wan wateyeke felsefî, çandî û îdeolojîk heye jî dernakevin pêş me. Û ev yek di

honaka romanê de jî zeafekê pêk tîne. Lewre di romanê de guvaş û tansiyon bi şerê di navbera lehengan ve girêdayî ye.

Digel vê rewşê em dibînin ku di van her sê romanên de, eger ku tevna romanê li ser aktîvîteya wan nameşe jî, hin karakter derdikevin pêş me ku ji bo civaka kurd ya wê demê nuh in. Di romana *Hewarî* de, Fêrik Egîd Polatbegov, Di romana *Hopo* de, Zînê û Hesên, di romana *Gundê Mêrxasan* de Xezal û Qasim hin ji van karakteran in. Van karakteran li derveyî qalibê giştî yê civaka kurd, bi temsîliyetê nuh di nava romanên de cih girtine.

Di romana *Hewarî* de, Fêrik Polatbegov, di dawîya romanê de derdikeve pêş me û nivîskar zêde li ser jiyana wî nasekine. Digel ku honaka romanê li pey hikayeya wî ya esrarenîz teşekul kiriye jî em heya dawîya romanê wî qet nabînin û di dawîya romanê de jî ew fikrên xwe, tesewirên xwe yê civakî bi rêya nameyekê aşkera dike û wekî di nava aksiyona bûyeran de pir rola wî nîne.

“Li ber xwe bidin, li Êrîsetê çawa ku hûn dizanin, êdî bûye revolyûsiya, dewlet ketiye destê pale û gundiyan. Dewleta padîşahê walgerandine. Pale û gundî niha serkariyê li hikûmeta xwe dikin û naxwazin şer, zavod dane paleyan, xwelî dane gundiyan.” (Cindî, 2008: 398)

Ev karakterê giring ji çalakîyên xwe yê di nava jiyana civakî de de bêtir bi fikrên xwe yê îdeolojîk-polîtîk derdikeve pêş me.

Di romana *Hopo* de em dibînin ku li gorî her du romanên di hewldaneke nivîskar ya karakterîzasyonê heye û ew cudahiyeke berbiçav dixê navbera karakterên xwe yê ku nûjeniyê temsîl dikin û wan bi rengekî cuda derdixê pêş me. Wekî mînak di romanê de karakterê bi navê Hopo karakterekî folklorîk e yanê ji nava civakê ye û teswîra wî bi vî rengî tê kirin:

“Kolxozvanan gişan ji Hopoyê kal hez dikir. Mirovekî milûk î bêmûr, xebathez û qet tu xebata xwe nedida paş. Lê kesekî nizanibû çima ev navê ecêbmayî lê kirine.... Pîrekê derheqê Hopo de qise dikir. Zehf ji zû de bû. Nexweşî kete nava mexlûqet, ji wê nexweşiyê re digotin Xolor. Dê û bavê Hopo wê çaxê mirin. Ew hê lapî tîfal bû, teze bi rê ve diçû. Pîrekê ew bir, xweyî kir....” (Şemo, 2007: 31)

Digel ku di vê teswîrê de tu tiştek neasayî nîn be jî nivîskar dema ku karakterên xwe yê ku jiyana nuh temsîl dikin teswîr dike, hem ji aliyê bêjarê ve hem jî ji aliyê teswîrên fîzîkî ve rêyeke bêtir kompleks hildibijêre. Teswîra nivîskar ya karakterê bi navê Hesên wiha ye:

“Saet donzdeh bû gava ku otobêsa ku ji Êrêvanê hat, li ber derê pošta Elegezê sekini. Gelek mirov ji otobêse derketin. Di pey gişan re ji wê otobêse xortekî nuhatî derket. Kincên wî kincên bajariyan bûn. Dêmekî bedewî lê, biriyên wî yên reş bûn, bijangên wî dirêj bûn û kawiyeke rind didane sûretê wî. Hê tavê li dêmên wî nexistibû, spî, çîl î qerqas bûn. Kifş bû ku ev zilam kêr ji malê derketibû ber tavê. Di destê rastê de, wî cemedan girtibû lê plaşê xwe avêtibû ser milê çepê. Kostûmekî paqij î ne ewqas buha li wî xortî bû. Dihate dîtin, dema ku wî kostûm kiribû, bi lez li xwe kiribû û qet artîkulên ku fabrique li kinc dixê, neqîsandibû. Hema wisa pê ve daliqiyabû. Şilapkek li serî bû, rengê şilapke û rengê kostûmê wî hev digirt. Ew ku ji otobêse derket, li dora xwe nihêrî, paşê bi rê ket çû.” (Şemo, 2007: 77)

Nivîskar, cîhana fikrî ya ku karakterên wî yên nuh tê de dijîn, wiha neqil dike:

“Xwediyê xênî Hesên hişt û çû şuxulê xwe. Hesên nêzîkî dêlga kitêban bû, lê nihêrî. Li wê derê bi cêrge danîbûn: Hovhannês, Tûmanyar, Êgîşê Çarêns, Pûşkîn, Tolstoy, Tûrgeniyev. Li cem wan kitêban, lê hebekî li jêrê, dîsa danîbûn kitêbên bi zimanê kurdî: Emrê Lenîn, kurdê Elegezê, Şivanê kurd û Koçê Derewîn. Lê dîwarê, li ser kereveta wê, xalîçeyek bi destan hûnandî dardakiribûn. Li ser wê xalîçeyê, berxvanek neqîsandibûn. Ew li ser zinarekî rûniştibû, kolos qot kiribû, bilûr li ser devê xwe û li bilûr dixist. Hesên di fikra xwe de got: “Ev giş bi tilî û pêçiyên zêrîn yên Zînê hatine neqîsandin.” (Şemo, 2007: 80)

Di romana *Gundê Mêrxasan* de wekî ku nivîskar bi xwe jî îfade dike, karakterê sereke “cîmaet”e. Lewma nivîskar karakterên xwe ji bilî hin qalibên kevneşopî, bi detay teswîr nekirine. Karakterê sereke Çolo bi vî rengî hatiye teswîrkirin:

“Serkarê her sê êla Çoloyê Têmûr bû. Rast e, ew cahil bû, emrê wî digihîşte sî û heft salan lê çawa dibêjin, hay ji bayê dinyayê hebû; di wî emrî de gelekî tahlî û tengasî dîtibû, çendik û çend caran ketibû zindanê û gelek caran jî reviyabû, bi salan firartî kiribû, komê dabû cîmaeta feqîr û belengaz.... Ew bi bejnê orte bû, navmîla wî pehn bû, porê wî kurûşkî, simbêlên wî reş e palik bûn, diranên sedefî rewş didane dêmên wî...” (Evdilrehman, 2012: 17)

Nivîskar di teswîra xwe de ew çend monoton e û belkî ew çend ji bo wî ne giring e ku di rûpela 62yan de jî dema ku teswîra Çolo kiriye hema bêja heman îfadeyan hilbijartîye: “Serkarê êla kurdan Çolo bû, rast e bi emrê xwe cahil bû lê ne merivekî xam bû...” (Evdilrehman, 2012: 62)

Di her sê romanên de jî karakterên jin derdikevin pêş me. Jina ku di romana *Hewarî* de derdikeve pêş me; Gulîzer, bi temamî jina folklorîk e lê bixwe roleke wê ya giring di nava jiyana civakî de

nîne. Teswîra Gulîzerê bi vî awayî hatiye kirin: “Dê û çend kulfetên gund Gulîzer anîn. Mala qîzê şewitî! Bejna ziravî takrihan, lêva ziravî kaxetî, pozî pîjîn, dev û lêve şekirî biçûk, çave reş weke tas, enî fireh î meydana, gulî dihatin heta ser paniyan, navkêle zirav.” (Cindî, 2008: 226)

Ji vê teswîra fîzîkî jî em dibînin ku ew derneketiye derveyî qalibê giştî yê folklorîk û keçîka xweşik ya di vegotinên gelêrî de û Gulîzera di romanê de bi heman wesfîyetên statîk li pêş me ne. Herwiha bûyera revandina Gulîzerê ji aliyê Egîdê Emerîk ve dibe sedema dubendiya du eşîran; Sîpkan û Hesenan. Egîd li dadgehê tê darizandin. Digel ku her du eşîran li hev kiriye û ji Gulîzerê dixwazin ku ew “devê xwe biguhêzîne” yanê bibêje ku bi dilê xwe reviyaye; Gulîzer pêşî weke ku qebûl kiribe tevdigere lê li dadgehê her tiştî aşkera dibêje yanê îradeyekê nîşan dide û dibe sebeb ku Egîd deh salan di zîndanê de bimîne. Lê piştî vê em di honaka romanê de tu car rastî Gulîzerê nayên û Egîd piştî ku ji zîndanê dertê jî meraq nake û napirse ku Gulîzer li ku ye, sax e yan mirî ye. Ev taybetmendiyeke giring ya romana Kafkasan e ku dema aksiyona bûyeran ji ser lehengek diçe, ew leheng bi tevahî tê jibîrkirin.

Di romana *Gundê Mêrxasan* de, Xezal karaktereke giring e. Digel ku bavê wê beg e û li hember sîstema kolxoz û Sovyetê şer dike, Xezal bavê xwe dixapîne û bi Qasim û Çolo re ku temsîla sîstema nuh dikin, hevkarîyê dike û ji bo sîstema nuh bavê xwe feda dike.

Di roman *Hopo* de ev diyaloga di navbera Zînê û Profesora Xaçatryan de, di heqê karaktera Zînê de agahî dide me:

“Profesor Zînê nas kir. Wî berçavkên xwe ji ber çavên xwe derxist, paqij kir, paşê da ber çavên xwe û zûr bû li wê nihêrî û paşê got:

-Peyî, Zînê, ev tu yî?

-Belê ez im profesor.

-Weleh ev kincên kurdî li te ne, min tu nas nekirî. Ê weleh ev kincên rind li bejna te tên

-Rastiyê bibêjim profesor, pak be ne pak be, lê min nedixwest ji mexlûqetê xwe bi tehrekî başqe bim.

-Peyî Zînê, bisekin! Rast e, ev kincên jinên kurdan in, lê te tiştêkî guhestî kiriye vir. Ez Ermeniyê welatê Tirkiyayê me, forma ê kurdî pak dizanim. Rast e, ev kincên te dîsa ew kinc in, lê te, çawa dibêjin, “modernîzasiya” kiriye vir.” (Şemo, 2007: 104)

Bi giştî em dikarin bibêjin ku romana ku ji honakeke fiktîf mehrûm e, pir asayî ye ku di tê de karakterên fiktîf jî tunebin. Lê nebûna karakterên fiktîf, di romanê de û di neqilkirina fikrîyata nivîskar de hin zehmetiyan derdixe pêş me. Hîç guman nîne ku roman dibe ku piştî xwe nespêre bûyerên fiktîf û hemî karakterên tê de ji nava realîteyêke dîrokî bîn. Eger ku hem karakter hem jî honak bi temamî ji nava realîteya dîrokî bîn, hingê ev hinekî jî dibe biyografi an jî dokumenteke dîrokî. Lewre tiştî ku romanê dike roman hebûna xeyalsaziya nivîskar e. Dema ku ev nîn be, di romanê de kêmahiyek berbiçav peyda dibe ku ev yek di van her sê romanên de aşkera ye.

Encam

Di encama gelek mînakên ku me di dirêjahîya vê gotarê de dan, dema ku em bi nêrîneke giştî li van her sê romanên binihêrin, rastiya ku xwe bi rengekî jênager dide ber çav ew e ku ew ji aliyê asta romannûsî û vegotina estetîk ve qels in. Belê ew roman in û belkî di nava dîroka romannûsiya kurdî de cihekî gelekî bi qîmet jî digirin lê heqîqet ev e ku em nikarin wan bi romanên mezin yê cîhanê re miqayese bikin û wekî astekî rewşenbîriya cîhanê derxine pêş. Ew hem ji aliyê afirandina dinyayêke alternatîf ya bi rêya romanê û hem jî ji aliyê neqilkirina dinyaya rastîn dikarin bîne nirxandin. Her sê nivîskar jî li ser xetekî realîst an jî li ser xeta realîzma civakî vegotin û çîroka xwe honandine. Yanê di romanê de fokûsa wan civak e. Ew dixwazin hin periyodên ji yana civakî neqlî me bikin lê li gorî vê xeta edebî divê destwerdana nivîskar kêm be û em vê di van romanên de nabînin. Di nava van her sê romanên de romana ku herî bêtir nêzîkê vê nêrînê ye an jî bi vê nêrînê dikare bê nirxandin *Hopo* ye. Mirov di vê romanê de dibîne ku nivîskar li ser xeta Şolohov diçe û heta hin karakterên van romanên jî gelek dişibin hev. Lê di honandina çîrokeke bingeîn de ku bûyer li dora wê bîne birêxistin, valahiyek heye. Dîsa jî em dema ku di çarçoveya asta cîhana kurdî ya wê demê de lê binihêrin, bêguman pêşketinekê îfade dike. Lewre di dema ku ev roman hatibû nivîsîn de di edebiyata kurdan de ji du sê romanên zêdetir roman nîn bûn û kevneşopeke dewlemend ya edebiyata kurdî nîn bû ku nivîskar piştî xwe bidê an jî bi wan re di nava têkiliyêke beramberî de be.

Romana *Hewarî*, bi tenê neqilkirina hîkayeya êleke êzîdî ya bi navê Sîpkan û çend pêşengên vê êlê ye. Bêguman gelek rewşa ye ku romaneke tişteke wiha ji xwe re bike mijara esasî û em di gelek merheleyên romanê de jê sûtê jî werdigirin. Lê ji aliyê avakirina bêjara estetîk û neqilkirin an jî afirandina cîhana romanê ve problem hene. Di honandina destpêk û dawîya romanê de mirov dibîne ku endîşeyêke estetîk heye û nivîskar vê rêbazê bi zanebûn hilbijartîye lê

di dirêjahiya romanê de ev endîşe tune ye û ew bi tenê dibe neqilkirina hin bûyerên ku parçeyêke dîrokê ne. Lê di nava van her sê romanên de ya ku herî bêtir dewlemendiya folklorîk ya civaka kurdî bi rêya bikaranîna ziman derxistiye pêş ev roman e. Romana *Gundê Mêrxasan*, wekî ku nivîskar bi xwe jî neqil dike, çîroka cimaetê ye lê li vê derê cimaet di şexsê Êla Çoloyan de li pêş me ye. Ev roman beşekî wê bi çîroka Çoloyan re eleqedar e lê beşên dî bi piranî bi nîşandana sîstema nuh ya Sovyetê re têkildar e û roman ne xwedî uslûbek xwerû ye. Roman di nava uslûbê kevneşopî û uslûbê nuh de diçe û tê lê li ser xetêke diyarker nasekine.

Çavkanî

- Ahmedzade, Haşim (2004). *Ulus ve Roman*, Çev. Azat Zana Gündoğan, Pêrî: İstanbul
- Ahemdzade, Haşim (2011). *Romana Kurdî û Nasname*. Avesta: İstanbul
- Altinkılıç, Ümran (2022). Gengeşeyek li Ser Statuya Cureyî ya Berhema *Li Mala Mîr* ya Fîrat Cewerî. *The Journal of Mesopotamian Study*. 153-163. Vol 7 (1).
- Aran, Umran (2019). *Roman û Gotar Mîxaîl Baxtîn û Romana Kurdî*. Peywend: İstanbul
- Boyik, Eskerê (2019). *Çanda Kurdên Sovyetê*. Peywend: İstanbul
- Cindî, Heciyê (2008). *Hewarî*, Lîs: Diyarbakır
- Eagleton, Tery (2011). *Edebiyat Kuramı*, Çev. Tuncay Birkan, Sanat ve Kuram: İstanbul
- Ergün, Zülküf (2023). *Edebîyata Kurdî Ya Sovyetê*. Nûbihar: İstanbul
- Evdilrehman, Eliyê (2012). *Gundê Mêrxasan*. Lîs: Diyarbakır
- Forester, E. M. (2016). *Roman Sanatı*. Wer. Ünal Aytür. Milenyum: İstanbul
- Kan, Güneş. (2019). *Îmaja Ermenî Di Romanên Kurdên Sovyetê De*. Peywend: İstanbul
- Kan, Güneş-Önen Hacı (2022). Kürtçe Romanın Doğuşu ve Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme. *The Journal of Mesopotamian Study*. 103-127. Vol 7 (1).
- Kundera, Milan (2009). *Roman Sanatı*, Wer. Aysel Bora. Can: İstanbul

Ozoglu, Hakan (2011). The Kurds of the Caucasus, Academia edu

Stevick, Philipp (2010). Roman Teorisi, Çev, Sevim Kantarcioğlu, Akçağ: Ankara

Şemo, Erebe (2007). Hopo, Lîs, İstanbul

Tekin, Mehmet (2008). *Roman Sanatı*, Ötüken: İstanbul

Ulugana, Sedat. Di Nav Kurdên Yekîtiya Sovyetan Ên Berê de Edebiyata Kurdî, EHESS, Paris